

AZ UTCÁINKBAN MEGBÚVÓ TÖRÖK

TURKISH SECRETS HIDDEN IN OUR STREETS

Kósa Balázs¹, Juhász Hajnalka², Gyüre Lilla³, Schmidt Olivér⁴, Németh-Szigeti Renáta⁵, Paczolai Kinga⁶, Széll Attila Béla⁷

¹⁻⁴Pécsi Tudományegyetem, Műszaki és Informatikai Kar, Vizuális Ismeretek Tanszék 7624, Magyarország, Pécs, Boszorkány út 2.; Telefon / Fax: +36-72-503-650-23836, kosa.balazs@mik.pte.hu

⁵Pécsi Tudományegyetem, Műszaki és Informatikai Kar, Mérnöki Ismeretek Tanszék 7624, Magyarország, Pécs, Boszorkány út 2.; Telefon / Fax: +36-72-503-650-23836, reni.szigeti@gmail.com

⁶Pécsi Tudományegyetem, Műszaki és Informatikai Kar, Építészeti és Várostervezési Tanszék 7624, Magyarország, Pécs, Boszorkány út 2.; Telefon / Fax: +36-72-503-650-23836, paczolaik@gmail.com

⁷Pécsi Tudományegyetem, Műszaki és Informatikai Kar, Épületszerkezetek - Energiadesign Tanszék 7624, Magyarország, Pécs, Boszorkány út 2.; Telefon / Fax: +36-72-503-650-23820, szellattila@mik.pte.hu

Abstract

Hungary is the home of many peoples from the start of its history. As a result, our built heritage is made up of buildings which were built, used and formed by different peoples during their lifetime. The study investigates the diversity of the built heritage, the architectural and social multiculturalism in the city centre of Pécs.

Keywords: *turkish, downtown, monumental building, Pécs, mosque.*

Összefoglalás

Magyarország történelme kezdetétől sok nép otthona. Ennek eredményeképpen épített örökségünket olyan épületek alkotják, melyeket fennállásuk során különböző népcsoportok építettek, használtak és alakítottak. A tanulmány Pécs belvárosában vizsgálja az épített örökség sokszínűségét, az építészeti és társadalmi multikulturalizmust.

Kulcsszavak: *török, belváros, műemléki épület, Pécs, dzsámi.*

1. Az Oszmán Birodalom Magyarországon

1.1. Történelmi áttekintés

Tézis 1. Egy hódító hatalom alkotta épületek és erődítmények is válhatnak idővel

nemzeti és helyi identitásunk meghatározó elemévé.

Az építészettörténetben megfigyelhető, hogy a megszálló hatalmak sok esetben kultúrájukat és ezáltal építészeti kultúrájukat is a legyőzött országokra és

azok lakosságára, mint egy erődemonstrációként rákényszerítik. Ebből fakadóan számos magyar városban (is) megtalálhatóak azok a török időből származó házak, közfürdők, imahelyek, amelyek abban az időszakban, amikor megépültek még egy másik kultúra jelenlétét voltak hivatottak hirdetni, azonban napjainkban már olyan felbecsülhetetlen értéket képviselnek, amelyek nélkül országunk építészeti emlékei tekintetében szegényebb lenne.

Magyarország egy jelentős részét a törökök a XVI. században rendkívül rövid idő alatt hódították meg és tették az Oszmán Birodalom szerves részévé. Mind társadalmi, mind gazdasági felfogásukat bevezették az elfoglalt területeken, biztosítva ezáltal hatalmukat. Leginkább azokat a közigazgatási és a középkor során megerősített központokat népesítették be, amelyek stratégiai szempontból előnyt jelentettek számukra, ahol az imént említettek okán biztonságosan tudtak fejlődni, terjeszkedni, a földrajzi adottságok, vagy épített erődítmények védelmét élvezve. Pécs mediterrán jellegű éghajlata, földjeinek termékenysége, kézműves iparának fejlettsége és természetesen virágzó kereskedelme szintén hozzájárultak ahhoz, hogy a török birodalom vezetői az egyik legjelentősebb kulturális központot hozzák létre a területen.

Ilyen tekintetben az egyik leggazdagabb városunknak mondható Pécs. Megtalálható területén – leginkább a belvárosi részre koncentrálódva – két dzsámi (Kászim és Jakováli Haszan pasáké), [1] de Ferhád pasa dzsámija és a börcserzők mecsetje még romos állapotban, vagy beépítve is, de hangulatában mindenképpen idézi a török időket.

2. A pécsi dzsámik

Evlia Cselebi, a híres török származású világotutazó 17 pécsi mecsetről ír útikönyvében. [2] Ez az adat azért tekinthető hitelesnek, mert Esterházy Pál leírásaiban kísértetiesen hasonló számokat emleget. „Tizenhat mecset van a városban, amelyek közül sok vörösrézrel, mások ólommal, s a legtöbb érclemezekkel van befödve.” [3] Másik, ugyan ebből az évből származó leírás (1664) mindössze 9 ilyen építményt említ, de ebből a felsorolásból nagy valószínűséggel hiányzik a Kórház téren álló templom és a székesegyház, amelyek ugyan nem dzsáminak épültek, de időszakosan a hódító hatalom által használt imahelyek egyikét képezték. Reálisnak tűnő számnak tehát fentiekből adódóan a 11 mondható. Joseph de Haüy által készített térkép szintén erre a számra enged következtetni. [4] A hadmérnök szintén 9 dzsámit jelöl térképén. Ötöt egyértelműen a mosque felírat azonosít be, négy pedig imahelyként szerepel, de tájolásukból (Mekka felé) arra következtethetünk, hogy ezek is dzsámik lehettek. A hadvezér a ferences templomot és a székesegyházat már keresztény emlékként rögzíti. Az adatokból tehát megállapíthatjuk, hogy Esterházy és Evlia Cselebi által rögzített számok valószínűsíthetően jól fedik a valóságot. Tanulmányunk ezek közül a teljesség igénye nélkül (Gázi Kászim pasa, Jakováli Haszan, Memi pasa, El-Hadzi Hüszejn, Szülejmán - székesegyház -, és a börcserzők mecsetje) Jakováli Haszan dzsámijának történetével és hasznosíthatóságával foglalkozik. Továbbá Gázi Kászim pasa imahelyének (keletkezése 1580-ra tehető [5]) leírását egy másik tanulmányban elemezzük.

3. Megoldások, tervek

Tézis 2. Sok esetben nem elegendő magával a műemlék védelmével, dokumentálásával foglalkozni, szükséges az őt körülvevő kör-

nyezet vizsgálata, felülbírálása és újra hasznosítása is.

Számos magyar város bővelkedik történeti szempontból kiemelkedő jelentőséggel bíró épületekkel, maradványokkal, azonban pusztán ezek műemléki leltárba vétele, jelenlegi állapotának rögzítése, konzerválása nem elegendő. A rekonstrukciók és a geometriai felmérés során érdemes a helyreállítást kicsit távolabbról kezdeni. Nem pusztán az adott telken belül szükségszerű gondolkodni, hanem a városrész, utca, tömb is vizsgálatunk tárgyát kell képezze. Ezen gondolatmeneten elindulva társaimmal, hallgatóimmal több ötletet is felvázoltunk. Közülük a Jakováli Haszan dzsámihoz tervezett installációt mutatjuk be a dolgozatban, ahol fontos szempont volt az alacsony költségvetés és a nem túl nagy beavatkozás a környezetbe. Néhány gondolat az épületről. Jakováli Haszan dzsámija napjainkban egy igencsak nagy forgalmat lebonyolító városrészen helyezkedik el. Ebből és a kórház két épülete közé beszorított helyzetéből fakadóan sokan észre sem veszik a város egyik legértékesebb, feltehetően a XVI. század második felében épült török emlékét, amely a város visszafoglalását követően kápolnaként funkcionált ugyan, de a belső átalakításoktól eltekintve (melyeket Nesselrode püspök rendelt el), megjelenése az eredeti török jegyeket szinte hiánytalanul hordozza magában. A kőből és részben téglából épült négyzet alaprajzú épületet, körülbelül 13x13m-es, nyolcszögű dobon nyugvó kupola fedi, amit Evlia Cselebi szerint kék ón fedett. Első szinten számárhátíves (eredeti török téglából készült, vörös-fehér sávosan festett), felülvilágítóval zárul. Ezzel tükörben egy körökkel áttört betonlap, kőkeretes ablakok helyezkednek el. Mögöttük régen stukkókeretbe, ma már csak betonkeretbe

foglalt ablakszemek vannak (a Gázi Kászim dzsámi mintájára). A második szinten már félköríves záródású ablakok jelennek meg. Az épületet és a dobot többszörösen tagolt párkány zárja le, aminek a festése eredetileg szintén vörös-fehér színű volt. A bejárat többszörösen tagolt kőkeret, ebben helyezkedhetett el a *kitábe* (falfestés, az építés évszámát rögzítve), amely az idők során elpusztult. Az *avlu* (épülethez tartozó udvar) maradványait szerencsére a jelenlegi kórház alagsorában sikerült feltárni. A padló mecseki mészkő, melyen szőnyeget helyeztek el. A bejáratnál szemben, a délkeleti oldalon van a tizenkétszögű, hét oldalával záródó imafülke, azaz *mihráb* (irányt mutatva Mekka felé), amit felül sztalaktit-boltozat fed és itt található a pasa festett *tugra*-ja (kézjegye) is. Tőle jobbra állt a *minber* (szószék), balra a *kürszi* (prédikátor emelvénye, ami nem maradt fenn). A gerendák maradványaiból feltételezzük, hogy a *müezzin* (imára hívó személy) és az előkelőségek a *mahfil*-on (karzat) imádkoztak. Az épület minaretje, imatornya, ahonnan a müezzin napi ötször hívta imára az embereket a jobb oldalon csatlakozik.

Elhelyezkedéséből adódóan (forgalmi csomópont, két épület közötti beszorítás), sokak számára szinte észrevétlen marad az épület. Ezt a helyzetet szerettük volna orvosolni installációkkal, mely nem más, mint egy információs tábla. A megfigyeléseink alapján a táblát a tér két jelentősebb pontján állítottuk fel. Az egyik a sétálóutca felőli megérkezés, a másik pedig a délről érkező buszok megállója közelében található. A frekvenciált gyalogos forgalom „útjába” helyezett installáció talán azok figyelmét is az épületre tereli, akik már megszokták az építmény jelenlétét. Célunk az volt, hogy úgy mutassuk be a dzsámit, hogy közben nem teszünk kárt a közvetlen környezetben. Erre született a megoldás, egy általunk képeretnek aposztrofált mű, egy tábla, amelyből a

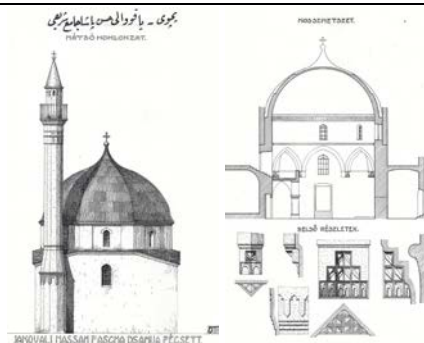
kezdetekben csak bizonyos részeket, később a teljes dzsámi szilüettjét kivágtuk. A kép tehát kitakarta az épület közvetlen környezetét, ezzel fókuszba helyezve magát a török emléket.

4. Következtetések, összegzés

Úgy gondoljuk, hogy épített örökségünk megőrzése és helyzetbe hozása korunk építészetének az egyik legfontosabb feladata. Több megoldás létezik erre, mi egy környezetelemzés utáni, kis beavatkozással járó választottunk. A későbbiekben célunk ezeknek az épületeknek és romoknak megvizsgálása olyan szempontok alapján, hogy a SMART technológiák közül mik azok, amelyek egyértelműen hasznosíthatók a későbbi beavatkozások során. Kiváltképp koncentrálni szeretnénk a virtuális valóságra, a VR technológiára, azzal való prezentációra. Már a felmérés is ennek a kísérletezésnek szellemében történt, hiszen összehasonlítottuk az emberi erővel végzett felmérést a drónnal való felméréssel. A drón ugyan gyorsabban, de pontatlanabban (5cm-es pontossággal) tudta az épület alaprajzi kontúrját a fotók alapján rekonstruálni. Viszont képes arra egy konvertáló program segítségével, hogy 3D modellt építsen viszonylag rövid időn belül.

A VR technológiák hallatán az emberek többsége egyből az építészetre asszociál és jelen esetben mi ezt szeretnénk kihasználni. Olyan prezentációs eszköz került a kezünkbe, amely lehetővé teszi a térlátással részben, vagy egyáltalán nem rendelkezők számára, hogy elképzeljék miként nézett ki, vagy fog kinézni egy-egy építmény.

A felmérésen túl tehát az épületek jövőjét, hasznosíthatóságát is vizsgáljuk és segítjük.

1. ábra. A dzsámi homlokzata és metszete Faerk Ernő felmérésén, 1917. [7]

Köszönetnyilvánítás

A tanulmányunk Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4-I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

Szakirodalmi hivatkozások

- [1] Madas József: *Elpusztult pécsi mecsetek*. Pécsi Műszaki Szemle 18 (1973) 2–3, 41–47.
- [2] Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî: *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini. 6. Kitap. Haz. Seyyid Ali Kahrâman–Yücel Dağlı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002. 114–116.; *Evliya Çelebi török világotató magyarországi utazásai*. Ford.: Karácson Imre. Gondolat, Budapest, 1985. 228–231.
- [3] Esterházy Pál: *Mars Hungaricus*. (Zrínyi könyvtár III.) Sar.: Iványi Emma–Hausner Gábor. Zrínyi, Budapest, 1989. 142.
- [4] Kisari Balla György: *Karlsruhei térképek a török háborúk korából*. Magánkiadás, Budapest, 2000. 344.
- [5] Kiss Albin: *A pécsi belvárosi templom története*. Pécs, 1906. 7.
- [6] Gosztonyi Gyula: *A várostemplom építéstörténete*. Pécs Belvárosi Római Kath. Egyházközség, Pécs, [1942]. 5–6.
- [7] Sudár Balázs: *A pécsi Jakováli Haszan Pasa-dzsámi*. Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, Budapest, 2010. 80, 81.